

MIR U RAPALLU I DOGAĐAJI VEZANI UZ NJEGOVU PRIMJENU U JUŽNOJ DALMACIJI DO 1928. GODINE

dr. Franko Mirošević

Pregovori između predstavnika Kraljevstva Srba Hrvata i Slovenaca (Kraljevstva SHS) i Kraljevine Italije o razgraničenju i rješavanju spornih pitanja do kojih je došlo nakon okupacije Istre, dijelova Slovenije, Hrvatskog primorja i Dalmacije, koje je Italija okupirala 1918. godine, započeli su 11. svibnja 1920. godine u mjestu Pollanzi. Pregovori su nastavljeni početkom srpnja 1920. godine u mjestu Spa a završeni u mjestu Rapallo 12. listopada 1920. godine.

Stanovništvo okupiranih krajeva južne Dalmacije očekivalo je da će rezultat pregovora biti njihovo oslobođenje od talijanske vlasti. Većina stanovnika okupiranih krajeva nije bila u mogućnosti pratiti vijesti o tim pregovorima ali je ipak eho pregovora stizao i do njih, najviše kontaktima sa stanovništvom neokupiranih krajeva Dalmacije.

Prve vijesti o mogućem odlasku Talijana s okupiranih krajeva Dalmacije javljaju se već početkom 1920. godine kada zapovjednik grada Korčule, Roku Arneriju, istaknutom pristalici prisajedinjenja otoka Korčule s maticom zemljom izjavljuje, da će talijanska vojska uskoro napustiti otok. Tom prilikom traži od Arnerija da postiče pomirenje između Talijana koji žive u gradu Korčuli i ostalih stanovnika grada.¹

U travnju 1920. godine Talijani su predali mjesnu aprovizaciju na upravljanje općinama u Veloj Luci, Blatu i Korčuli. U to vrijeme iz grada Korčule evakuirana je komora (vučna stoka i dio zaliha hrane)

Izvještaji koji su putem tiska objavljivani u neokupiranom dijelu južne Dalmacije a kojima se izvještavalo o toku pregovora, narod je s velikim interesom pratio i žustro komentirao. Pojedine političke organizacije putem tiska i javnim zborovima javno izražavaju svoje stavove negodujući na zahtjeve Talijana. S obzirom da su pregovori tekli uglavnom nepovoljno za našu zemlju i da su njezinim pregovaračima postavljeni u toku pregovora ultimatum, u zemlji pa i u južnoj Dalmaciji organizirane su demonstracije i prosvjedi protiv talijanskih posezanja za našim teritorijima.

¹ »Novo doba«, Split, br. 3 od 5. I 1920.

1. Negodovanje na tok pregovora

Vijest da Italija poseže za Rijekom i postupak D'Annunzia u Rijeci, gdje je zaveo svoju upravu, uznemirila je stanovnike Dubrovnika. Tim povodom 11. travnja 1920. godine, organiziran je prosvjedni zbor u Dubrovniku. Na zboru su govorili Stijepo Đivić, Ljubo Leontić, Jelka Perić, kanonik Ljepopili, Stijepo Vuletić Vukasinović, Ivan Lovričević i Jovanka Šiljak.² Zbor je prihvatio rezoluciju u kojoj je istaknuto da su Rijeka i kvarnerski otoci sastavni dio Kraljevstva SHS i da se zato toj državi trebaju i priključiti. Ujedno se konstatira, da će nasilja i nepravde koje se našem narodu od strane Italije nanose, neizbježno prouzrokovati nove sukobe i ratove. Istaknuta je i velika važnost Rijeke kao pomorske luke za našu državu koja joj pruža najbliži izlaz na more. Skupština je oštro osudila svaki kompromis koji se na račun Rijeke nudi Kraljevstvu SHS (razmjena Rijeke za Skadar). Skup je završio pozivom svim političkim strankama i svim narodima naše zemlje da se bore za realizaciju spomenute rezolucije.³

Sutradan, 12. travnja održan je drugi prosvjetni skup pred općinskom kavanom u Dubrovniku na kojem su govorili Ljubo Pilarević i Ljubo Leontić. Govorima su osudili pokušaj da se za Skadar, prepusti Italiji Rijeka, istaknuvši da se: »(..)odbaci danajski dar koji nude sljedbenici Machiavelia« jer Skadar nije jugoslavenski već albanski.⁴

Razočarani političkom zapadnih saveznika prema našoj zemlji, onodobni tisak u pojedinim člancima ponavlja stavove i mišljenja istaknuta na prosvjednim skupštinama u Dubrovniku, posebno ona, koja je u siječnju 1920. godine izrekao Ljubo Leontić a kojima se konstatira da caristička Rusija ne bi bila dozvolila provedbu Londonskog ugovora. Zato se izražava žaljenje što su zapadni saveznici pridonijeli njenoj propasti.⁵

Saznavši da Italija u pregovorima traži i otok Vis dubrovačka općina upućuje Obavijesnom uredu u Split brzozav u kojem traži da se ta nepravda spriječi, ističući da je otok Vis stražar Jadrana na kojem živi »(..) najsvijesniji dio jugoslavenskog elementa«.⁶

Demonstracije protiv politike Italije prema našoj zemlji nisu prestajale. Do njih je došlo ponovo 15. lipnja 1920. godine u Dubrovniku. Prosvjedna skupština traži od vlade Kraljevstva SHS da se Italiji postavi ultimatum u kojem treba navesti datum do kojeg treba napustiti naše krajeve. Demonstracije 15. srpnja 1920. organiziraju se u povodu incidenta kojeg su prouzrokovali mornari talijanskog broda »Puglia« u Splitu. U to vrijeme u splitskoj luci nalazila se oklopnjača »Puglia« s tri torpiljerke. Sukob je nastao u jednoj kavani na kojoj je jedan naš mladić skinuo talijanski natpis. Navečer kad su se talijanski mornari čamcem vraćali na ratni brod i kad su se s obale udaljili, zapucali su na građane koji su se nalazili na obali. S obale im je odgovoreno. U toj pucnjava poginuo je zapovjednik broda i jedan talijanski mornar. Na obali je više građana ranjeno a jedan je ranama i podlegao. Nakon tog događaja u Splitu je uveden redarstveni sat.⁷

² »Jadran«, Split, br. 92 od 25. IV 1920.

³ »Rad«, Dubrovnik, br. 22 od 17. IV 1920.

⁴ »Novo doba«, br. 85 od 13. IV 1920.

⁵ Isto, br. 68 od 20. III 1920.

⁶ »Rad«, br. 9 od 20. III 1920.

⁷ Arhiv Dubrovnika (AD) Fond velikog župana dubrovačke oblasti (FVŽDO) bez broja od 18. VII 1920; »Novo doba« br. 138 od 12. VII 1920.

Događaji u Splitu ogorčili su Dubrovčane. Na prosvjednom skupu koji je održan na predjelu Brsalje govorili su: dr Mičić, prof. Bukvić, V. Fortunić, J. Perović i Lj. Leontić. U rezoluciji se ponovno traži postavljanje ultimatumu Italiji da napusti naše krajeve. U govoru Ljubo Leontić traži da Slovenci i Hrvati treba da »(..) operu svoje sramote« i jednodušno sa Srbima ustanu »(..) na obranu otadžbine«. ⁸

2. Prosvjedi protiv odluka mira u Rapallu

Mir u Rapallu bolno je odjeknuo u svim krajevima naše zemlje pa tako i u južnoj Dalmaciji. Vijest o završetku pregovora i rezultate pregovora donosi i tisak u Dubrovniku. Uz vijest donose se i komentari. List »Rad« od 13. studenog 1920. godine u članku »Osakačena Jugoslavija« ističe da pregovori predstavljaju poniženje za jugoslavensku naciju koja se mora odreći prostranih dijelova svog teritorija i da pod »(..) talijanskim jarmom treba da ostane na stotine hiljada jugoslavenskih sinova«. U svezi s tim se ističe da naš narod to neće nikada priznati i da ih se neće bojati. ⁹ »Narodna svijest« smatra da rapalski mir ne može biti rješenje za dobrosusjedske odnose dviju država. Talijanima se poručuje slijedeće: »Doći će dan kad će vas Markov buzdovan i zrinško-frankopanska sablja demeškinja naučiti da poštuju slobodu jednog junačkog naroda i nepobjedivog naroda«. »Mi čekamo. A vi jugoslavenske majke i djeco molite! Jugoslavenski očevi i sinovi pripremajte se« ¹⁰ Glasilo Narodne radikalne stranke u Dubrovniku »Narod« komentirajući sporazum u Rapallu ističe da je prouzrokovao uzbuđenje među građanima Splita, Zagreba, Dubrovnika i drugih gradoova. Za Zagreb se navodi da narod nije vjerovao u istinitost prvih vijesti. Kad su vijesti o sporazumu ipak potvrđene »(..) s bolom u duši priređene su spontane demonstracije«. Građani su Splita ističe »Narod« bili »teško deprimirani nepovoljnim rješenjem sporazuma«. ¹¹

U vrijeme potpisivanja ugovora u Rapallu talijanski zrakoplov bacao je letke nad Dubrovnikom. U njima je isticano žaljenje što su Dubrovčani »(..) potpali pod jaram jugoslavenske proždrljivosti«. Ujedno se u letku navodilo da će doći dan kad će Dubrovčani biti prisajedinjeni »majčici Italiji«. ¹² Saznavši za rezultate pregovora u Rapallu stanovnici Lastova uputili su telegram kralju Petru slijedećeg sadržaja: »Ne dopustite da ovaj slavenski biser Jadrana utone u valovima tuđinskim. Ako je potrebno da budemo žrtvovani radi spasa naroda svoga učinimo da žrtva ne bude teška, prvi dan novog Kumanova«. ¹³ Brzjav sličnog sadržaja bio je upućen i regentu Aleksandru. Zastupnici iz krajeva koji su Rapalskim ugovorom pripojeni Italiji 3. siječnja 1921. donose Deklaraciju u kojoj se ističe da je ugovor potpisan pod pritiskom i da se njime »(..) krši načelo i pravo samoopredjeljenje naroda« te da Jugoslaveni tih krajeva (njih oko 600.000) ne mogu taj ugovor priznati. Zato se protiv ugovora prosvjeduje s konstatacijom da trajnog mira i prijateljstva između Kraljevstva SHS i Kraljevine

⁸ Isto, br. 68 od 20. III 1920.

⁹ »Rad«, br. 52 od 13. XI 1920.

¹⁰ »Narodna svijest«, Dubrovnik, br. 47 od 17. XI 1920.

¹¹ »Narod«, Dubrovnik, br. 46 od 12. XI 1920.

¹² »Narodna svijest«, br. 50 od 13. VII 1920; »Rad«, br. 54 od 25. XI 1920; »Narod«, br. 49 od 20. X 1920.

¹³ »Novo doba«, br. 264 od 22. XI 1920.

Italije neće biti dok se »(..) povrijeđenim pravima našeg naroda ne udovolji revizijom rapalskog ugovora«. ¹⁴

3. Sjedinjenje otoka Korčule i Mljeta matici zemlji

Ugovorom u Rapallu, kako je poznato, Italija je u južnoj Dalmaciji trebala napustiti otoke Korčulu i Mljet koji su prešli u sastav Kraljevstva SHS. Otok Lastovo i Palagruža ostali su u sastavu Kraljevine Italije. Pregovori o evakuaciji talijanske vojske s teritorija naše zemlje, što je trebalo provesti na temelju ugovora u Rapallu započeli su 10. travnja 1921. godine. Pregovorima je trebalo utvrditi modalitete evakuacije otoka Korčule, Mljeta, Hvara i Visa. (Evakuacija I. zone). Pregovorima je zaključeno da se talijanska vojska s tih naših otoka trebala povući 18. travnja 1921. godine. Uporedo s tim na tom je području bilo potrebno uspostaviti vlast Kraljevstva SHS. U svezi s tim Pokrajinska vlada za Dalmaciju već 2. travnja 1921. godine objavljuje proglas pučanstvu navedenih otoka i ostalih okupiranih krajeva Dalmacije o njihovom skorom oslobođenju. ¹⁵ Pokrajinska vlada imenovala je članove općinskih vijeća i općinske upravitelje (komesare) koji će preuzeti i organizirati vlast u ime nove države. ¹⁶

Stanovnici otoka Korčule i Mljeta 18. travnja 1921. godine bili su svi na ulicama, željno očekujući odlazak talijanske vojske i organa vlasti i dolazak odreda vojske Kraljevstva SHS, članova novoimenovane upravne vlasti i ostalih nadležnata koji su trebali preuzeti vlast od talijanske uprave.

Narod obaju otoka pripremao se za taj doček. Kuće su se ukrašavale zelenilom, cvijećem, zastavama i transparentima. Pripremalo se veliko slavlje. ¹⁷ Na mitinzima koji su se organizirali prilikom dolaska jugoslavenske vojske posebno se isticala odanost naroda ovog kraja jugoslavenskoj ideji kao i želja da živi u zajedničkoj državi s ostalim jugoslavenskim narodima. ¹⁸ Opredjeljenje za jugoslavenstvo ovog dijela naše zemlje bilo je uvelike uvjetovano nadom da će se osloncem na sve jugoslavenske narode najlakše moći oduprijeti talijanskim iredentističkim posezanjem za teritorijem Dalmacije. Bilo je to jugoslavenstvo kojeg pučanstvo Dalmacije prihvaća u preporodnom pokretu u drugoj polovici 19. stoljeća a kojim se ističe etičko,

¹⁴ »Narodna svijest« br. 2 od 12. I 1921.

¹⁵ »Novo doba«, br. 59 od 2. IV 1921.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, br. 75 od 20. IV 1921. Parobrod »Sebenico« 18. travnja 1921. rano ujutro uplovio je u Velu Luku. Na ulazu u luku, na crkvi sv. Ivana u Gradini, bila je istaknuta državna zastava. Kraj crkvice sv. Nikole nedaleko pristaništa svjetionik je bio obojen državnom zastavom uz jasno vidljiv natpis »Dobro došli naši«. Po obali i u mjestu postavljena podsjećena stabla raznog zelenog drveća. Iznad većine kuća bilo je pričvršćeno više jarbola na kojima su bile privezane zastave, čekajući da se istaknu čim Talijani napuste mjesto. Odred i vojske i žandara u grad Korčulu došli su iz Orebića također 18. travnja 1921. brodom »Naš«. Novinar »Novog doba« dolazak predstavnike nove vlasti opisao je na slijedeći način: »Zastave leprše, barjaci se viju a naši ljudi kao preporođeni stiskaju desnice, grle se i ljube u znaku radosti i ljubavi...« Čim su Talijani napustili obalu ubrzo je improviziran slavluk kroz koji su prošli vojnici, žandari i financii.

¹⁸ Isto. Sličan doček odreda kraljevske vojske, žandarima i financima priređen je i u Blatu. Tamo je starosta »Sokola« A. Cetinić pozdravio kapetana Starevića slijedećim riječima: »Zdravo Bog ti pomogo brate osloboditelju. Zauzmi ovaj jugoslavenski kraj te u mirisni vijenac iz cvijeća Šarplanine, Kosova, Avale, Velebita, Triglava, upleti u kitu cvijeća iz ovih naših gora slavu mrtve i žive Karađorđeve ne prebrodive i pobjedonosne vojske.

jezično i kulturno jedinstvo južnoslavenskih naroda a uz to i osjećaj da u nacionalnom pogledu pripadaju hrvatskoj naciji. Ovo treba napomenuti jer su pristalice režima spomenuto raspoloženje prikazivali kao prihvaćanje integralnog jugoslovenstva što nije bilo točno.

Ovom prilikom treba istaći da narod otoka Korčule i Mljeta svoje opredjeljenje za jugoslovenstvo nije temeljio na jugoslovenstvu unitarističkog tipa. Ističući svoje jugoslovenstvo ne negiraju pripadnost hrvatskoj naciji a što su potvrđivali isticanjem hrvatskih zastava uz jugoslavenske na svim manifestacijama koje su se organizirale prilikom odlaska Talijana.

U govorima održanim na skupovima organiziranim prigodom priključenja otoka matici zemlji veliča se uloga Srbije i njezine dinastije u oslobođenju tih otoka. Isticale su se navodne žrtve koje je kraljevska vojska dala za njihovo oslobođenje. Ujedno se izražavala »(...) neograničena odanost dinastiji Karađorđević i kraljevskoj vojsci.«¹⁹ Ovom prilikom nemamo namjeru opširnije komentirati navedenu glorifikaciju uloge Srbije, njezine vojske i njezine dinastije u oslobođenju Dalmacije jer je dobro poznato (što je i znanstvena historiografija dokazala) da Dalmaciju srpska vojska nije oslobodila ni 1918. godine ni 1921. godine. Moglo bi se u svezi s tim samo naglasiti da je sprska vlada svojim stavovima prema Jugoslavenskom odboru i Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, umnogome pridonijela da je Italija mogla okupirati krajeve Hrvatske i Slovenije.

Ubrzo nakon odlaska talijanske vojske s otoka Korčule i Mljeta, narod se tih krajeva ubrzo sukobio sa stvarnošću centralističko unitarističke politike koja se provodila u tek proglašenoj Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca. Uvjerili su se na isti način kao i stanovništvo ostalog dijela Dalmacije i Hrvatske koje je u sastav zajedničke države ušlo 1918. godine. Zato su slatkorječivi govori istaknutih predstavnika državne vlasti izrečeni na prigodnim proslavama o jednakosti, slobodi i ravnopravnosti u zajedničkoj državi, bili i obična obmana.²⁰

Nakon slavlja i manifestacija, nadzdravičarskih goovra i fraza o bratstvu i slozi, državnom i narodnom jedinstvu, došao je kundak i nasilje žandara i policije. Prvi udarac dobili su težaci odlukom o zamjeni krune za dinar, što ih je teško pogodilo i osiromašilo zbog nepovoljnog kursa krune prema dinaru.²¹

4. Antitalijansko raspoloženje u južnoj Dalmaciji

Sporazum u Rapallu uznemirio je naš narod, posebno stanovništvo Dalmacije. Netrpeljivost prema Italiji i njezinoj iredentističkoj politici jačala je sve više i više. Ovo raspoloženje manifestiralo se organizacijom demonstracija i napadima na Italiju i njezinu politiku, naročito u tisku, bez obzira kojoj stranci pripadao. U južnoj Dalmaciji u tome prednjači List »Rad«

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto. U govoru kojeg je dr. Roko Arneri 18. travnja 1921. održao u Korčuli istaknuo je: »Jednu majku imamo a zove se Jugoslavija. Ako želimo biti vjerni sinovi Jugoslavije moramo da se ljubimo i da ne bude razlike među nama«. Opat Mišo Bodulić je istog dana rekao: Ovaj oslobođeni otok zemlja je srpska jer je hrvatska i obrnuto a za sve jugoslavenska. Jedno smo tijelo, jedna smo duša, jedna smo domovina.

²¹ Zamjena krune za dinare provedena je u omjeru 1:4. Za jedan dinar trebalo je dati 4 krune. Kruna je prema dinaru bila uvelike obezvrijeđena.

i »Narodna svijest«. U članku »Naše mrtve straže« list »Rad« za sporazum u Rapallu kaže da je »(. . .) talijanski perfidni nož zarezao okrutnu ranu na mladom telu tek oslobođene i ujedinjene Jugoslavije«²² Pri tome se naj-pogrdnje piše o Italiji za koju se kaže i ovo: »(. . .)ovenčana vencima tuđih pobjeda, sadističkim orgazmom baciše se pohlepno na našu patničku majku zemlju da kralju njenih sinova zasiti večni glad onih koji nisu kadri svojom sopstvenom snagom ni u svojoj vlastitoj kući da stvore uslove za pošten i skroman život«.²³

Vlast Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca zabranjivala je javno izražavanje antitalijanskog raspoloženja. Demonstracije su se i silom spriječavale. Tisak se cenzurirao ukoliko je donosio članke protiv Italije i njezine politike prema našim krajevima. No, i pored navedenog u južnoj Dalmaciji je svaki iredentistički ispad, bez obzira na to gdje se zbio, da li u nas ili u Italiji, nailazio je na osudu. Javno mnijenje u Kraljevini SHS nije se mirilo s činjenicama utvrđenim mirom u Rapallu. Tražili su se modaliteti stvaranja uvjeta za izmjenom tog stanja. Pri tome je bilo jako važno podržavati u svijesti naroda interes za oslobođenje tih krajeva od vlasti Italije kao i jačanje osjećaja duhovne veze s narodom koji je tim ugovorom otrgnut od matičnog naroda. Tom zadatku trebala je poslužiti »Jugoslavenska matica« Ogranci Jugoslavenske matice osnivali su se po čitavoj Kraljevini SHS. Bili su to njezini odbori i pododbori. Odbor Jugoslavenske matice osnovan je u Dubrovniku početkom 1921. Njezin prvi predsjednik bio je Pero Čingrija.²⁴ Odbori Jugoslavenske matice postojali su u većini općinskih mjesta a i u drugim mjestima južne Dalmacije, što se zaključuje na temelju njihovih izvještaja o njihovim akcijama upućenih središnjici Jugoslavenske matice. Odbori Jugoslavenske matice organizirali su kulturne i druge priredbe s kojih je čisti prihod bio namijenjen stanovništvu okupiranih krajeva. Matica je za stanovništvo okupiranih krajeva organizirala i prikupljanje dobrovoljnih priloga.²⁵ Akcije prikupljanja pomoći su se organizirale u povodu proslave pojedinih godišnjica. Tim priredbama i raznim akcijama Matica je jačala i budila osjećaje ljubavi prema našem stanovništvu koje je mirom u Rapallu ostalo u sastavu Kraljevine Italije. Pomoć koja im je upućivana trebala je kod njega jačati svijest o njegovoj pripadnosti matičnom narodu. Provodeći svoje akcije Matica se posebno oslanjala na škole, pjevačka, glazbena i ostala kulturna i sportska društva (posebno na Jugoslavenski sokol). Agitacije su organizirane pod parolom »Bila sveta svaka žrtva za našu braću« kao i pod apelom »Svaki Jugoslaven, bez razlike plemena i stranačkog uvjerenja mora biti član Jugoslavenske matice«.²⁶ Intenzitet djelovanja Jugoslavenske matice iz godine u godinu sve više slabi. Pri kraju 1928. njezina se djelatnost tek uzgred spominje.

Budući da je opasnost od Italije našem narodu prijetila upravo preko Jadrana kojeg ona svojeta, u Kraljevini SHS, u ovo vrijeme jačaju inicijative, da se osnaži obrambena moć države na moru. Navedeno je trebalo

²² »Rad«, br. 76 od 7. V 1921.

²³ Isto. Ovaj broj rada cenzura je zabranila.

²⁴ »Narod«, br. 9 od 2. III 1921.

²⁵ »Novo doba«, od 18. VIII 1921. — 28. srpnja 1921. organizirana je u Blatu priredba u korist fonda Jugoslavenske matice pod parolom »Živi i radi za moć i procvat naše države, naroda i dinastije Karađorđevića«. Prigodom jednog vjenčanja u Blatu je bilo sakupljeno oko 9000 kruna za Jugoslavensku maticu.

postići izgradnjom jake ratne i trgovačke mornarice, koja je trebala biti brana talijanskim posezanjima za našim morem i našom obalom. Snaga Kraljevine SHS u to vrijeme na moru je bila slaba. Italija je u tome bila daleko superiornija, jer je uz inače svoju jaku flotu, koju je imala prije rata, prigrabila najveći dio austrougarske flote. U cilju jačanja obrambene moći Kraljevine SHS na moru, pokreće se inicijativa osnivanja ogrankata Jadranske straže u svim mjestima države. Na konstituirajućoj sjednici Jadranske straže u Splitu koja je održana 19. veljače 1922. godine Juraj Biankini, jedan od osnivača te organizacije je istakao: »Hoće da se ponosimo i ratnom mornaricom. A hoćemo i zašto bismo tajili da ono preko pola milijuna naše braće koja su krutom sudbinom od nas otrgnute, crpe u našoj jakosti utjehe i ustrajnost za dane naše slobode.²⁷

Svaki događaj koji bi podsjećao na rezultate mira u Rapallu vrijeđao je nacionalni ponos i izazivao burne prosvjede koji su se pretvarali u demonstracije i sukobe s žandarima i policijom. Svijesna svoje snage Italija je inicirala incidentne pojave koje su nailazile na brojne prosvjede stanovništva, najviše u Dalmaciji pa tako i u južnoj Dalmaciji. Do prosvjeda dolazilo je prilikom godišnjica potpisivanja mira u Rapallu, prilikom potpisivanja novih sporazuma s Italijom ili obnova starih sporazuma, progonima naših sunarodnjaka u okupiranim krajevima, incidentima talijanskih građana učinjenih u našoj zemlji i ostalo.

U nastojanju da očuva dobre odnose s Kraljevinom Italijom vlast Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca (SHS) suzbijala je antitalijanske demonstracije i antitalijansko raspoloženje naroda a koje su u zemlji pothranjivale nacionalističke organizacije među kojima se isticala Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUN-a). Već 1922. godine jugoslavenska vlada poduzima oštre mjere protiv učesnika antitalijanskih demonstracija u povodu godišnjice ugovora u Rapallu. Tom prilikom dubrovački »Rad« piše: »Radi poduzetih oštrih policijskih mjera u Dubrovniku nije se dostojno manifestirao osjećaj prema 600.000 jugoslavenske braće kojima su ugovorom u Rapallu, sklopljenim 12. 11. 1920. otrgnuti od majke Jugoslavije.«²⁸ No, i pored toga u Dubrovniku su organizirane demonstracije »(..) tihe nećujne žalosti.«²⁹ Toga dana otkazane su sve društvene zabave. Društva nisu istakla svoje zastave osim Hrvatske radničke zadruge.

Prilikom sjećanja na dan potpisivanja mira u Rapallu 1923. godine održane su velike antitalijanske demonstracije u gradu Korčuli, na kojima dolazi do sukoba demonstranata sa žandarima i policijom.³⁰ Povorka je mirno krenula iz centra grada ali su se učesnici brzo sukobili sa žandarima koji su zahtijevali da se demonstranti razidu. Sukob je počeo kad je Vinko Foretić uzviknuo »Doli bajunete, doli oružana sila.«³¹ Okupljeni narod pred zgradom Jugoslavenskog doma nije se htio razići, usprkos zahtjevima žandara. Formiravši povorku, učesnici su krenuli ulicama grada pjevajući domoljubne pjesme i negodujući na žandare koji su ih uperenim bajunetama pokušali prisiliti da se razidu. Narod je uzvikivao parole protiv Musolinija

²⁶ »Narod«, br. 43 od 26. X 1921.

²⁷ »Jugoslavenski pomorac«, Zagreb, br. 5 od 1. III 1922.

²⁸ »Rad«, br. 148 od 18. XI 1922.

²⁹ »Dubrovnik«, br. 88 od 17. XI 1922.

³⁰ AD FVŽDO, br. 859 od 27. XI 1923.

³¹ Vinko Foretić, poznati historičar koji je pisao o prošlosti Dubrovnika i otoka Korčule. AD, FVŽDA br. 859 od 27. XI 1923.

ističući da Korčula nije talijanska. Protiv³² devetorice demonстраната bile su poduzete prekršajne prijave.

Na svim kasnijim godišnjicama mira u Rapallu bile su zabranjene anti-talijanske demonstracije. Godišnjica mira u Rapallu 1924. godine obilježena je komemoracijama koje organizira Jugoslavenska matica. Isticale su se zastave na pola stijega, održavana akademija, izdavali proglasi i slično. Korčulanska ORJUN-a je te godine izdala proglas u kojem ističe da jugoslavenska nacija neće mirovati dok se »(...) jednim zamahom Markova buzdovana s naših obala ne oteraju kaporetski nasilnici«. ³³ Na godišnjicu Rapallskog ugovora 1925. godine bilo je dozvoljeno održavanje akademija i isticanje zastava na pola koplja koje su bile ovite crnim velom. ³⁴ Dubrovački orjunaši se nisu mirili s takvim stavom vlade. Javno su prosvjedovali i tražili rušenje granica koje nas odvajaju od Gorice, Trsta, Rijeke, Zadra i Lastova. ³⁵ Na godišnjicu potpisivanja mira u Rapallu 1927. godine u Dubrovniku su bile istaknule zastave na pola stijega a mladež je na reverima kaputa nosila »tiskan ostrižak s brojem 600.000 obrubljen crnim rubom«. ³⁶ Pored zabrane, 40 omladinaca demonstriralo je ulicama Dubrovnika.

Antitalijansko raspoloženje narod južne Dalmacije izražavao je i drugim raznim prigodama, naročito onda kada su Talijani svojim postupcima u njihovoj sredini vrijeđali njihove nacionalne osjećaje. Tako su 14. veljače 1923. godine dubrovački orjunaši napali prostorije talijanskog društva Associazione Italiana di Benefinenza. Tom prilikom su razbili nekoliko prozora na zgradi tog društva i omeli zabavu tamošnjih Talijana. ³⁷ Radikalni »Dubrovnik« osudio je taj postupak ističući da se tim napadima »(...) diskreditira ORJUN-a i remete odnosi naše zemlje s Italijom«. ³⁸ Orjunaši su ponekad pokušavali omesti ukrcavanje robe u brodove koji su našu robu prevozili u Italiju. Bilo je i fizičkih napada na talijanske građane. Tako veliki župan dubrovačke oblasti piše ministru unutrašnjih poslova 13. srpnja 1927. da su Đino Krunajević i Jozo Slavić napali Nika Lucianija talijanskog državljanina u jednoj krčmi. Tom prilikom su ga isčuškali, udarili štapom i gurnuli u more. Prema izjavama napadača napad je izvršen zato što je Luciani prisustvovao dočeku talijanskog kralja u Trstu. ³⁹ Na vijest da su talijanski fašisti u Trstu demolirali uredništvo lista »Edinost« u studenom 1925. godine, dubrovački orjunaši reagiraju demonstracijama ulicama Dubrovnika. Demonstranti su došli pred talijanski konzulat na Boninovu, uzvikivali anti-talijanske parole i klicali kralju Aleksandru. Tom prilikom intervenira policija ne uspjevši im zapriječiti ulaz: unutar gradskih zidina. ⁴⁰ U svibnju 1927. godine u Trstu se održava fašistička proslava. Prisustvovali su joj i neki Dubrovčani talijanske narodnosti. Prilikom njihovog povratka u Dubrovnik 27. svibnja 1927. godine u Gružu je došlo do spontanih demonstracija koje policija nije mogla spriječiti. Demonstranti su smatrali da su optanti-

³² Isto.

³³ Isto, br. 2877 od 26. XI 1924.

³⁴ Isto, br. 2826 od 22. XI 1925. i 3020 od 9. XI 1925. Ove godine bilo je zabranjeno Jugoslavenskoj matici organizirati demonstracije i žalobne povorke.

³⁵ »Pobeda«, Split, br. 72 od 7. XI 1925.

³⁶ AD, FVŽDO, br. 3359 od 14. XI 1927.

³⁷ Isto, br. 200 od 19. II 1923.

³⁸ »Pobeda«, br. 7 od 25. II 1923.

³⁹ AD, FVŽDO, br. 1519 od 28. V 1927.

⁴⁰ »Narodna svijest«, br. 46 od 10. XI 1925.

-talijanski državljani, svojim prisustvom proslavi »povrijedili nacionalne osjećaje našeg naroda istupivši javno na strani Italije.⁴¹ Neposredno nakon spomenutih demonstracija u Dubrovniku je 11. srpnja 1927. godine došlo ponovno do demonstracija koje su izazvali svojim postupcima članovi posade jedrilice »Ala la« koja je u grušku luku uplovila s fašističkom zastavom i nekolicinom uniformiranih fašista. U demonstracijama je učestvovala mladež svih stranaka koje su djelovale u Dubrovniku a bilo ih je oko 1500. Demonstranti su uzvikivali »Doli fašistička Italija« »Živjela Jugoslavija«. Policija je demonstrantima spriječila ulazak unutar gradskih zidina, koristeći pri tome pendreke i kundake.⁴² Pored navedenog bilo je i sporadičnih sukoba naših građana s talijanskim državljanima. Tako su korčulanski orjunaši 31. kolovoza 1923. ošamarili Zvonimira Ivančevića, optanta iz Korčule zato što je izjavio da su Jugoslaveni »bezobzirni divljaci.«⁴³ Prilikom pristajanja broda »Friuli« u grušku luku 12. veljače 1923. godine posada broda napala je financijskog stražara pogrđnim izrazima, nakon čega je brod morao napustiti grušku luku. Vlasnik broda »Edmond Rosoni« Feliciti Ulisse vozio je drvo i ugljen iz luke Prigradica za firmu »Frateli Turi«. 25. svibnja 1927. godine došlo je do sukoba na brodu kada je prilikom krcanja drva na brod vlasnik broda rekao radnicima da su ušljivci, da im nedostaje pameti i da je Italija oslobodila Jugoslaviju. Povod za sukob bio je i to što je Edmondu Turiju jedan mlađi Blačanin prethodno na jednoj svečanosti u Blatu s revera nasilno otrgnuo fašistički znak.⁴⁴

Potpisivanje Nettunskih konvencija iz 1925. godine bilo je povod mnogim demonstracijama u zemlji pa i u južnoj Dalmaciji.⁴⁵ Val prosvjeda započeo je 21. lipnja 1926. godine kad ih je vlada podnijela na ratifikaciju Narodnoj skupštini. U Dubrovniku se demonstrira i ranije, već 11. lipnja 1926. godine. Demonstracije su spontano započele na Brsaljama za vrijeme koncerta nakon što je netko od prisutnih uzviknuo: »Dole Mussolini« »Dole Italija«, »Dole narodni izdajnici«. U demonstracijama najviše su se isticali orjunaši. Demonstracije su bile ponovljene 16. lipnja 1926. godine. Sa skupa Jugoslavenske matice koji je održan u Dubrovniku 26. lipnja 1926. godine upućen je prosvjed Narodnoj skupštini sa zahtijevom da se konvencije ne ratificiraju. Isticano je da konvencije zatvaraju vrata trgovini Dalmacije s vanjskim svijetom i »(...) prekidaju žilu kucavicu naše kulture« kao i da

⁴¹ Isto, br. 22 od 2. VI 1927; »Dubrovački list«, br. 18 od 30. V 1927; »Pobeda«, br. 22 od 3. VI 1927.

Zbog demonstracija smijenjen je bio komesar željezničke i parobrodarske policije u Gružu Frane Petretić koji u to vrijeme nije bio u službi.

⁴² AD, FVZDO, br. 2021 od 21. VII 1927.

⁴³ Isto, br. 446 od 3. IX 1923. i 859 od 25. XI 1923.

⁴⁴ Isto, br. 2258 od 25. VII 1927.

⁴⁵ Nettunske konvencije zaključene između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Nettunu (Nettuno) 20. srpnja 1925. Tom prilikom potpisana je 31 konvencija. Cilj im je bio da uredi odnose između dvije države nastale zaključivanjem ugovora u Rimu 27. siječnja 1924. i Santa Margheriti Ligure 23. listopada 1922. Konvencije su obuhvaćale sporazum o saobraćajnim pitanjima u svezi sa Rijekom, sporazum o imovini općine Rijeka, sporazum o raspodjeli vode i električne energije na teritoriju grada Rijeke sa susjednim jugoslavenskim općinama, sporazum o upotrebi riječe bolnice, sporazum o arhivima, sporazum o državljanstvu i optantima, sporazum o isplaćivanju penzija, sporazum o Rječini i njezinom reguliranju, sporazum o ribolovu i drugo. Nettunske konvencije trebalo je ratificirati do 27. srpnja 1928.

»(...) otimlju bedem naše slobode.«⁴⁶ Na sjednici Općinskog vijeća u Dubrovniku, 28. lipnja 1926. godine donesena je rezolucija protiv Nettunskih konvencija. Stjepan Buć je 25. lipnja 1927. godine uputio telegram Narodnoj skupštini u kojem prosvjeduje protiv popuštanja Italiji. U telegramu se Buć protivi »mlitavosti i indiferentnosti« vlade u rješavanju odnosa s Italijom. Buć inzistira na potrebi ustavnog rješenja hrvatskih pitanja po kojem bi Hrvati dobili svoju suverenost. Buć ujedno optužuje Srbe zato što vode takvu vanjsku politiku koja je suprotna hrvatskim interesima i koja je dovela do gubitka Istre, Rijeke, Zadra, Cresa, Lošinja i Lastova.⁴⁷

Tisak južne Dalmacije u pojedinim komentarima osuđuje stavove jugoslavenske vlade zbog popuštanja Italiji. Tako u članku »Vlada i narod« dubrovačka »Hrvatska riječ« piše da hrvatski narod osuđuje popuštanje Italiji kao što osuđuje brutalan odnos policije i žandara koji saobljama napadaju na goloruk narod. List konstatira da je popuštanje Italiji rezultat lošeg međunarodnog položaja Kraljevine SHS.⁴⁸ Napadi nisu mimoišli ni Stjepana Radića i Hrvatsku seljačku stranku (HSS) kojima njihovi bivši stranački drugovi zamjeraju što se ne sprostave Nettunskim konvencijama za koje se smatralo da će gospodarski upropastiti Dalmaciju. Javno mnijenje je uspelo odgoditi ratifikaciju Nettunskih konvencija za neko vrijeme. Konvencije su ratificirane 13. kolovoza 1928. godine neposredno poslije smrti Stjepana Radića. Ratifikacija je izazvala ogorčenje i prosvjede. U zemlji je na više mjesta došlo do demonstracija. Žandari su u Beogradu protiv studenata upotrebili oružje. U Dubrovniku je u dva navrata došlo do demonstracija 27. i 29. svibnja 1929. godine. Organizator demonstracija ovog puta bila je Seljačka demokratska koalicija (SDK). Oblasni odbor SDK u Dubrovniku inicirao je 2. lipnja 1928. godine sastanak u Dubrovniku kojem su prisustvovali predstavnici svih lokalnih kulturnih ustanova. S tog sastanka upućena je prosvjedna depeša Narodnoj skupštini, vladi, velikom županu protiv ratifikacije Nettunskih konvencija. Učitelji kotara Korčula na sastanku u Veloj Luci, koji je održan 10. lipnja 1928. Nettunske konvencije ocjenjuju kao »(...) težak udarac za materijalni i nacionalni interes naroda Dalmacije.« Prije sastanka u Korčuli je održan prosvjedni zbog koji se također suprotstavio ratifikaciji konvencija.⁴⁹

5. Položaj talijanske manjine

Prema popisu pučanstva koji je Kraljevstvu Srba Hrvata i Slovenaca obavljen 31. siječnja 1921. godine, u južnoj Dalmaciji bilo je ukupno 843 Talijana (u kotaru Korčula 432, a u kotaru Dubrovnik 411). Navedeni broj građana prilikom popisa izjavio je da je talijanski jezik materinji. S obzirom na ukupan broj pučanstva u južnoj Dalmaciji je bilo 1,26% Talijana. Najviše ih je bilo u gradu Korčuli 422 i Dubrovniku 368.⁵⁰ Prema podacima

⁴⁶ »Dubrovački list« br. 23 od 29. VI 1926; »Hrvatska riječ« br. 25 od 18. IV 1926; AD, FVZDO br. 2106 od 4. VIII 1926.

⁴⁷ »Hrvatska riječ« br. 29 od 18. VII 1926.

⁴⁸ Isto, br. 24 od 13. VI 1926.

⁴⁹ »Novo doba«, br. 138 od 14. VI 1928.

⁵⁰ Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca, Sarajevo 1923, str. 247—249. Popis stanovništva 1921. godine nije obavljen na otoku Korčuli i Mljetu jer su u to vrijeme bili pod talijanskom okupacijom. Zato je statistika podatke uzela iz popisa u Dalmaciji 1910. Podaci iz tog popisa nalaze se u knjizi Manfred Makale, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Beč 1912.

koji se nalaze u Arhivu Dubrovnika iz 1925. godine u gradu Korčuli je živjelo 140 Talijana od kojih talijanskog porijekla bilo je svega 41. Ostali su bili našeg porijekla koji su se osjećali Talijanima. Međutim, treba napomenuti da se u tom dokumentu nalaze i podaci o ostalim Talijanima Korčulanima koji su 1925. godine živjeli izvan grada Korčule. U Italiji ih je živjelo 120, Smirni 80 i Sulini 3. Dakle ukupno 343 Talijana i 169 obitelji potjecalo je iz otoka Korčule.⁵¹ Talijana je u samom gradu Korčuli bilo oko 14%. Kada govorimo o Talijanima u ovim našim krajevima treba spomenuti da se prema popisu iz 1910. godine veliki broj građana u gradu Korčuli i gradu Dubrovniku služio talijanskim jezikom u javnoj komunikaciji grad Korčula 50,8%, Dubrovnik 25,7% južna Dalmacija 13,6%.⁵² Zato ne treba čuditi što se jedan broj naših građana opredjelio za talijansko državljanstvo nakon zaključenog mira u Rapallu. Odredbom člana 7 navedenog ugovora Vlada Kraljevstva SHS priznala je talijanskim društvima i građanima u Dalmaciji koncesije gospodarske prirode date od vlade i javnih ustanova onih država koje je naslijedila. Ujedno se točkom 2 navedenog člana pravo na opciju priznaje onim Talijanima koji su do 3. studenog 1918. godine bili podanici bivše Austro-Ugarske monarhije čiji su teritoriji pripali Kraljevstvu SHS. Pravo opcije priznalo se kroz godinu dana od dana stupanja na snagu Rapalskog ugovora. Tim se građanima također priznavalo obveze da svoj domicil prenose izvan Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca a imali su pravo na slobodnu upotrebu svoga jezika i na slobodno ispovjedanje svoje vjere sa svim povlasticama koje iz tog prava proizlaze.⁵³

Uredbom o sticanju i gubitku državljanstva Kraljevstva SHS putem opcije i molbe, lica starija od 18 godina, koja su postali državljani Kraljevstva SHS a koja su nekada imali zavičajno pravo na teritoriju bivše Austro-Ugarske monarhije, što nisu u sastav spomenutog Kraljevstva, mogli su u roku od godinu dana od dana donošenja Uredbe optirati za državljanstvo one države kojoj je pripadala teritorija gdje su ta lica nekad bila zavičajna.⁵⁴ Posebno se navedenom Uredbom u članu 27 propisuje da građani Kraljevstva SHS mogu steći talijansko državljanstvo, koji su imali na dan 10. rujna 1919. godine zavičajno pravo na teritoriju austrijske polovice bivše Austro-Ugarske monarhije, što su pripadali Kraljevstvu SHS.

Na temelju navedenih propisa i ugovora neki građani južne Dalmacije koristili su spomenute mogućnosti optirajući za talijansko državljanstvo.

Koristeći svoja prava iz spomenutih propisa i kasnijih sporazuma između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije dvadesetih godina ovog stoljeća talijanski državljani u našoj zemlji mogli su slobodno izražavati svoje nacionalne osjećaje i njegovati svoju kulturnu povezanost s maticom zemljom Italijom. Imali su svoje škole, društva, biblioteke i druge kulturne i društvene ustanove. U Dubrovniku u gradu Korčuli postojale su talijanske osnovne škole, dječji vrtići i talijanska društva. U Dubrovniku je bio talijanski konzul a u gradu Korčuli tzv. vicekonzul koji je djelovao bez akreditiva Kraljevine SHS. Kulturna društva okupljala su državljane Kraljevine Italije u kojima se veličao talijanski duh i talijanska kultura. Svi oni odricali su pravo Kraljevini SHS na teritorij Dalmacije, Još za vrijeme talijanske oku-

⁵¹ AD, FVŽDO br. 754 od 19. III 1925.

⁵² M. Makale, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Beč 1912.

⁵³ »Službene novine« Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, br. 273 od 8. XII 1920.

⁵⁴ Isto.

pacije 1918. do 1921. u gradu Korčuli osnovano je društvo »Juventus«. Njegovi članovi su 20. srpnja 1920. godine po uzoru na fašiste u Rimu, toljagama i sjekirima, pod zaštitom talijanske vlasti i vojske, istakli talijansku zastavu na zgradi »Hrvatskog doma«. Građani, koji su pokušali sačuvati inventar doma, bili su uhapšeni i odvedeni u Zadar.⁵⁵

Nakon sjedinjenja toka Korčule matici zemlji u gradu Korčuli postojala je tajna fašistička organizacija koja je djelovala u okviru talijanskog radničkog društva poznatog pod imenom »Societa operaria«. Slično društvo djelovalo je i u Dubrovniku. Talijani Korčule i Dubrovnika održavali su vezu s Italijom i to preko konzula u Dubrovniku i vicekonzula u gradu Korčuli ali i preko osoblja talijanskih parobroda koji su pristajali u naše luke, održavajući stalnu saobraćajnu vezu između talijanskih i naših luka. Veze su održavale i posjetom rodbini u Italiji i posjetom rodbine k njima.

Od 1926. godine propagandnu djelatnost razvija udruženje »Pro Dalmazia« koje je u Dalmaciji imalo svoja tajna povjereništva. U Dubrovniku je postojalo udruženje »Gabinetta di Letura« koje je vodio Carmelo de Seragli a uz njega su bili dubrovački trgovci i Capurso i Scvacimaro. U Gružu se svojim protalijanskim stavom isticao Nino Detoni i neki De Sclavi. Dubrovački Talijani bili su povezani s nekim Dudanom, fašističkim poslanikom iz Istre. Svoju djelatnost u Dalmaciji razvija i »Lega Nazionale« koja među našim stanovništvom na granici širi ideje iredente i pruža materijalnu pomoć onima koji se s njom povezuju. Prema jednom dopisu Kotarskog poglavarstva u Korčuli Velikom županu dubrovačke oblasti od 2. ožujka 1923. godine Talijani su u Korčuli dobili pomoć od 30.000 lira za rad kulturnih društava i za uspostavu pučke kuhinje. U Lastovu je djelovala organizacija »Casa Nazionale«. Povjerenici te organizacije djeluju među Talijanima koji su živjeli u našoj zemlji.

Dubrovački i korčulanski Talijani uživali su sva nacionalna prava utvrđena sporazumima između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, naročito u kulturnoj i prosvjetnoj djelatnosti. Talijani su u Dubrovniku imali svoju biblioteku »Lega culturale Italiana« i »Associazione Italiana di Beneficenza«, osnovnu školu zvanu »Legina«, već spomenuto društvo »Societa operaria« i »Casino sociale operaria«. U gradu Korčuli djeluje osnovna škola »Legina« te ustanove »Unita Italiana«, »Biblioteca Popolare Italiana« i spomenuto društvo »Societa operaria«.⁵⁶ Korčulanski i dubrovački Talijani koriste prava utvrđena mirovnim pregovorima između Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije. Duhovno se povezuju s maticom zemljom koju često posvećuju, posebno razne političke i kulturne manifestacije. Organiziraju društva po uzoru na društva u Italiji. Nastavu u svojim školama programski prilagođavaju ciljevima i zadacima utvrđenim u talijanskim školama. Javno ističu opredjeljenost prema fašističkoj Italiji što izaziva česte prosvjede i negodovanje našeg stanovništva. U školama i ostalim dječjim ustanovama razvijaju ljubav prema Italiji i njezinim vođama, i fašističkom pokretu. Na proslavi koja je održana u gradu Korčuli 28. ožujka 1926. godine polaznici talijanske osnovne škole i dječjeg vrtića nastupili su u odjelima sličnim uniformama fašističke organizacije Ballila. Prosvjed protiv tog postupka uputio je 23. travnja 1926. godine komandant grada Splita velikom županu du-

⁵⁵ AD, FVŽDO, br. Cg I b 229/21 XII 1921.

⁵⁶ Isto, br. 4493 od 24. VII 1928. i br. 3185 od 28. X 1928.

brovačke oblasti u kojem se navodi: »Ne mogu razumeti kako se je moglo dozvoliti da Talijani nastupaju u mestu sedišta sreskog poglavarstva na takav demonstrativan način i da sreski poglavar prelazi preko ovog događaja, sa prostom konstatacijom činjenica. Molim velikog župana da izvoli uputiti potčinjene policijske organe da ne dozvoljavaju u našoj zemlji ovakve otvorene demonstracije i agitacije sa kojima se unižava moral našeg naroda i slabi ugled naših nadzornih vlasti«. ⁵⁷ Aktivnost talijanskih društava toliko je u 1926. godini ojačala da se za nju počelo sve više interesirati i Ministarstvo unutrašnjih poslova. U jednom dopisu upućenom velikom županu dubrovačke oblasti Ministarstvo obavještava velikog župana da postoje sumnje da u gradu Korčuli postoji tajna organizacija koja vrbuje talijanske državljane za fašističku miliciju. ⁵⁸ Ispitujući istinitost dopisa Kotarsko poglavarstvo u Korčuli utvrdilo je da postoji grupa od 13 građana koji se redovito sastaju u talijanskom Radničkom društvu, gimnasticiraju i pohađaju tečajeve talijanskog jezika. S njima se redovito sastajao i vođa korčulanskih Talijana dr Jakob (Giacomo) Vinzzi, inače talijanski vicekonzul. Iako nije pouzdano potvrđeno, ono što je u dopisu Ministarstva bilo navedeno, treba ustvrditi da su članovi navedene organizacije javno izražavali svoje simpatije prema Italiji i fašizmu što se može zaključiti i na temelju jedne slike spomenute grupe u čijoj se pozadini nalazi slika Mussolinija i dalmatinski grb. ⁵⁹ Talijani nisu previše pazili da njihove manifestacije i ostali postupci ne izazivaju domaće stanovništvo i da ne vrijeđaju njihove nacionalne osjećaje. Međutim, treba napomenuti da je takvih pojava koje su prelazile granice dozvoljenog bilo. Zbog čestih izazivačkih istupa društva »Societe operaria« u Korčuli, Kotarsko poglavarstvo u Korčuli zabranilo je društvu rad. Okružni sud u Dubrovniku rješenjem od 24. rujna 1927. potvrdio je njegovu zabranu a njegov predsjednik bio je kažnjen s 14 dana zatvora ili 2000 đinara globe. Rad navedenog društva od strane Kotarskog poglavarstva bio je označen kao »(...) leglo talijanske iredentističke propagande«. ⁶⁰ U jednom dopisu kojeg je Kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku 26. lipnja 1929. godine uputilo velikom županu dubrovačke oblasti navodi se da u Dubrovniku djeluje 11 osoba za koje se smatra da organiziraju propagandu u korist Italije. Među njima se posebno isticao Aleksadar Bressan.

Talijanska propaganda u južnoj Dalmaciji evidentno jača. Ona se u početku širi kulturnim društvima i talijanskim školama. Međutim, postojala je opasnost da poprimi obilježja političkog djelovanja što je vidljivo iz jednog dopisa Ministarstva unutrašnjih poslova velikom županu dubrovačke oblasti. U svezi s tim dopisom veliki župan dubrovačke oblasti, obavještava 8. lipnja

⁵⁷ AD, FVŽDO, br. 115 iz 1926 (bez datuma).

⁵⁸ Isto, br. 1517 i 1556 iz 1926. (bez datuma).

⁵⁹ Isto, br. 1073 iz 1926. (bez datuma) i 1559 od 7. V 1925. U dopisu Kotarskog poglavarstva u Korčuli upućenog velikom županu dubrovačke oblasti navode se imena trinaestorice Korčulana članova te organizacije. Isto, 1254, 1557, 1559 od 7. V i 10. VI 1926. I drugi dokumenti potvrđuju suradnju nekih talijanskih državljana s fašističkim organizacijama u Italiji. Komandant Komesarijat željezniko-parobrodске policije iz Gruža piše 26. rujna 1929. da je kod Edmunda Weisa pronađeno pismo i dvije fašističke legitimacije na ime Edmunda Weisa i Maria Ježica. Uz navedenu dvojicu kao suradnici spominju se: Jelić Tonči, veleposjednik i fabrikant boja tvornice »Dubravka«, Capursi Vice, veletrgovac, Strinčić Niko, veletrgovac, Squccimaro Nikola, veletrgovac, Starelli Tomo, drvodjelac, Tripalo Frano, privrednik, Seragli Camilo, trgovac, Seragli Ivan otpremač, Deltoni Nino, otpremač talijanskih brodova/AD, FVŽDO, broj 5061 od 26. rujna 1929.

⁶⁰ Isto.

1926. godine Kotarsko poglavarstvo u Korčuli. U dopisu se između ostalog navodi: »Kad jača agitacija u svrhu onakvog organiziranja kakva je riječ u otpisu Ministarstva unutrašnjih dela od 27. 04. 1926. pov Dz 6446 ne treba smetnuti s uma da su i ovdašnji talijanski podanici u ovo zadnje vreme pokazali osnivanjem društava, težnjom za osnivanjem škole svakako mnogo veći interes nego li je to bio do sada slučaj. Obzirom na to nije isključeno da ovdašnji Talijani u skoro vrijeme ne prenesu tu aktivnost s kulturnog polja na političko pa se zato vruće preporuča da se na to budno pazi i da o svakoj takvoj pojavi hitno izveste.«⁶¹

Pojava javnog manifestiranja odanosti i privrženosti Italiji od strane talijanskih državljana zabilježene su pojedinačno i grupno u više navrata. Najčešće su to bili ispadi raznih izletnika, talijanskih trgovaca, mornara, putnika i građana talijanskog državljanstva koji su živjeli u našoj zemlji. Talijanski brodovi s izletnicima, često su provokativno, protiv postojećih propisa vozili talijanske izletnike tik uz našu obalu. Tom prilikom su izletnici izvikivali razne antijugoslavenske parole. Tako je jednom brod »Palatino« prolazio kraj grada Korčule a izletnici koji su se u njemu nalazili izvikivali su »Živjela Italija«, »Dole Jugoslavija.«⁶² Slično se zbilo 16. rujna 1926. na brodu koji je tog dana prolazio pokraj Orebića s kojeg je jedan Čeh uzviknuo »Živjela Jugoslavija«. Dvoje putnika, studenata iz Orebića, koji su studirali u Italiji, Frano Capursi i Frano Štuk odvratili su poklikom »Eia, Eia Ala la« uz fašistički pozdrav uzdignute ruke.⁶³ Nakon tog događaja građani Korčule uputili su zahtjev Kotarskom poglavarstvu Korčula da se za brani talijanskim brodovima ploviti u blizini obale ne bi li se takvi povici spriječili. Za vrijeme posjete talijanskog konzula iz Dubrovnika gradu Korčuli mjesni Talijani prema žandarskom izvještaju klicali su »Eviva Dalmazia e Curzola Italiana.«⁶⁴ Građani koji su odselili iz Korčule prilikom kratkotrajnog povratka i posjeta rodnom kraju i rodbini svojim postupcima izazivali su domaće stanovništvo raznim izjavama kojima su vrijeđali njihov nacionalni osjećaj. Neke od incidenata prouzročili su i talijanski pomorci i trgovci na što je domaće stanovništvo reagiralo, naročito članovi ORJUN-a

⁶¹ Isto, br. 1559 od 8. VI 1926.

⁶² Isto, br. 1460 od 23. svibnja 1926. Parobrod »Palatino« prošao je 23. svibnja 1926. 10 do 15 metara od korčulanske obale gdje se tom prilikom našao veliki broj Korčulana. Mornari s broda pozdravljali su Talijane grada Korčule a oni im otpozdravljali. Istovremeno se s broda čuo poklik »Fratelli gridate Eviva Italia — Eviva Italia, Abasso Jugoslavia«. Netko je s obale uzviknuo »Abasso talijanski rufiani« (špijuni). Parobrod Platino održavao je parobrodarsku liniju između naših luka i Trsta. Kapetanima brodova bilo je naređeno da plove na propisanoj udaljenosti od obale. Direkcija pomorskog saobraćaja 31. svibnja 1926. piše Ministarstvu unutrašnjih poslova da se hitnom intervencijom putem Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Italije ishodi zabrana ovakvog izazovnog ponašanja talijanskih mornara i putnika. Istog dana upućen je dopis lučkim kapetanijama u kojem se navodi da brodovi koji plove korčulanskim kanalom u prostoru između svjetionika Kneža i Sestrice bez iznimke moraju ploviti uvijek onom položicom kanala koji se brodu nalazi na desnoj strani (AD, FVŽDO broj 2449 od 22. rujna 1926).

⁶³ Isto, br. 2525 od 26. rujna 1926. i 2438 od 16. rujna 1926.

⁶⁴ Isto, br. 2449 od 22. IX 1926. Sličnih ispada je bilo i kasnije. Tako »Novo doba« u broju 59 od 10. ožujka 1928. piše da su Talijani grada Korčule pjevali iredentističke pjesme kojima se pozivaju talijanski vojnici da oslobode Korčulu. Sličnu vijest donosi list »Dražava« V, br. 359 od 8. II 1928. da su Talijani u gradu Korčuli pjevali pjesmu »Predente la spada a Curzola sara nostra Italiana« (Prigrabite mač i Korčula će biti naša, talijanska).

koji samoinicijativno poduzimaju akcije »odmazde«. Bili su to uglavnom fizički napadi na osobe koje su svojim ponašanjem vrijeđali nacionalne osjećaje našeg naroda. Na takve postupke reagira talijanski konzul u Dubrovniku tražeći zaštitu svojih sunarodnjaka.⁶⁵ Veliki župan dubrovačke oblasti traži od konzula da svojim sunarodnjacima savjetuje da ne čine izazovne ispade i da poštuju državu koja im je zagarantirala sva građanska prava. Za spriječavanje budućih incidenata, i da se talijanska javnost ne bi izazvala, Ministarstvo unutrašnjih poslova traži od velikog župana da pooštri budnost u svezi s tim i da se dobro čuvaju talijanski građani, konzulati i predstavnštva.⁶⁶

6. Veze s Lastovom

U vrijeme dok su otoci Korčula, Mljet i Lastovo bili pod talijanskom okupacijom kotarska vlast, žandari i ostale vlasti u Dubrovniku budno su pratili djelatnost talijanskih simpatizera u Dubrovniku i ostalim mjestima dubrovačkog kotara. Kad su otoci Korčula i Mljet prisajedinjeni matici zemlji praćenje se nastavlja i iz Dubrovnika i Korčule. U doba okupacije Korčule i Mljeta onodobni tisak u Dubrovniku često izvještava o hapšenju sumnjivih osoba koje podržavaju veze s okupiranim krajevima. Tako su u lipnju 1920. godine uhapšeni dr Giambatista Moratti i Đuro Secca pod optužbom da su jednoj stranoj sili dostavljali povjerljive tajne podatke vojne naravi. Optuženi su bili i za širenje propagande da se južni dio Dalmacije pripoji Italiji i tako »(..)spasi kao još neoslobođena zemlja«.⁶⁷ U kolovožu 1920. godine uhapšen je Karlo Guber koji je tajno pokušao pobjeći u okupiranu zonu Mljeta. U isto vrijeme otkrivena je razgranata špijunska veza u Boki kotarskoj, gdje su bili uhapšeni župnik u Škaljarima don Ivo Ucelini, strojovođa broda »Petka«, Krsto Petrović i neki Moselig.⁶⁸ Špijunska djelatnost nastavljena je i nakon potpisivanja ugovora u Rapallu a praćenje putnika za Lastovo i s Lastova i dalje se intenzivno nastavlja od strane žandara i policije u Dubrovniku i Korčuli. Jačanje talijanske iredente i njezino svojatanje Dalmacije utjecalo je da kotarska vlast u Dubrovniku i Korčuli preko plaćenika budno prate događaje na Lastovu i namjerama koje se s tog otoka pokušavaju poduzeti prema našoj zemlji. Plaćeni špijuni kotarskih poglavarstava u Dubrovniku i Korčuli prikupljali su podatke o prilikama na Lastovu. Zanimalo ih je kretanje oružanih snaga i njihova brojnost, gradnja vojnih utvrda i ostalih komunikacija, naoružanje, vojne baze, raspoloženje naroda prema talijanskoj vlasti, odnos došljaka (naročito optiraca s Korčule) prema Lastovčanima i ostalo. Na Lastovu je fašističkom organizacijom narodne milicije rukovodio optirac s Korčule Michele (Miho) Depolo koji je preko svojih poznanika podržavao bliske veze te tako saznavao vijesti o prilikama na otoku Korčuli,

Za suzbijanje špijunaže kotarska poglavarstva u Korčuli i Dubrovniku zabranjuju građanima uzgajanje i držanje golubova listonoša kao i domaćih golubova i golubinjaka. Za navedeno trebalo je ishoditi dozvolu Ministarstva unutrašnjih poslova. Navedeno se primjenjuje od 1922. godine kada 9. rujna Pokrajinska vlada za Dalmaciju u svezi s tim donosi naredbu. Na donošenje navedene naredbe utječe otkrivanje na otvorenom moru Lastov-

⁶⁵ Isto, br. 1579 od 2. VI 1927.

⁶⁶ Isto, br. 2547 od 3. IX 1928.

⁶⁷ »Novi list«, br. 94 od 31. VIII 1920; Isto, br. 86 od 22. VIII 1920.

⁶⁸ Isto.

skog kanala prstenovanih golubova za koje se smatralo da prenose tajne poruke iz Italije i obratno. U dopisu Ministarstava unutrašnjih poslova od 25. srpnja 1927. upućenog velikom županu dubrovačke oblasti piše da se pronađu svi odgajivači golubova pismoša i da se protiv njih provede krivična prijava te da im se golubovi oduzmu. Navedene mjere Ministarstava trebale su suzbiti moguću špijunsku djelatnost u korist Italije. Međutim potvrde za takvu djelatnost nije bilo.⁶⁹

Suzbijanje eventualne špijunaže u korist Italije provodilo se temeljitim pregledima putnika koji su dolazili iz Lastova ili su putovali u Lastovo. Sumnjivim osobama pretraživala se osobna prtljaga i odjeća. Pregledi su se ponekad obavljali vrlo netaktično što je izazivalo revolt putnika. U najvećem broju slučajeva pretresi nisu za žandare dali povoljne rezultate. Mnoge osobe su neopravdano smatrane špijunima i bez potrebnog osnova izlagani su neugodnostima, ponekad i na javnom mjestu.⁷⁰

O odnosu stanovnika otoka Lastova prema talijanskim vlastima u našim arhivima nema dovoljno podataka. Prema jednoj policijskoj informaciji iz Korčule 3/4 stanovnika Lastova bilo je protiv Italije. Kao uzrok nezadovoljstva naroda ističu se veliki porezi i nacionalno ugnjetavanje. Lastovčanima je bilo zabranjeno osnivanje nacionalnih kulturnih i prosvjetnih društava.⁷¹ Zabrana učenja hrvatskog jezika u krajevima koji su Rapalskim ugovorom pripali Italiji ozakonjena je 1. listopada 1923. godine. Dekretom od 17. listopada 1925. ukinuta je upotreba svakog drugog jezika na sudovima a 22. studenog 1925. godine ukinuta je i dopunska nastava na hrvatskom jeziku. Neke od ovih mjera Italija je na Lastovu provela nešto kasnije. Tako se zabrana učenja hrvatskog jezika u osnovnoj školi provodi od početka školske godine 1927/28. godine. Ugovor u Rapallu a ni kasniji ugovori između Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca nisu osiguravali nikakva prava našim sunarodnjacima koji su ostali u sastavu Italije. Talijanska vlast na Lastovu sustavno provodi politiku odnarođavanja Lastovčana i njihovo potalijančivanje koje se provodi putem nastave, crkvenih obreda i drugim postupcima, ponajprije zabranom javne upotrebe hrvatskog jezika.

Osnovna strategija talijanske politike prema krajevima koje su dobili Rapalskim ugovorom bilo je zadati kulturnu smrt svim Hrvatima i Slovencima, nacionalno ih asimilirati i odnaroditi, ekonomski upropastiti s ciljem da se rasele u stare talijanske provincije ili u inozemstvo. Politikom terora nad narodom željelo se u njemu ubiti svaki trag njegove narodnosti.⁷² O asimilaciji Talijana na Lastovu piše »Hrvatska riječ« u broju 32 od 9. kolovoza 1928. godine. U članku se navodi da u toj djelatnosti prednjači općinski

⁶⁹ AD, FVŽDO, br. 1874 od 9. IX 1922; isto, br. 1877 od 3. VII 1927; isto, br. 2130 od 3. VIII 1927; isto, br. 2888 od 22. X 1927. Zakon o golubovima listonošama Narodna skupština Kraljevine SHS 1926. Uzgojem su se mogle baviti samo ustanove i pojedinci kojima je to odobrilo Ministarstvo vojske i mornarice. Kazne za prekršaje bile su visoke. U miru od 1.000 do 10.000 dinara a u slučaju rata kazna zatvora od 20 godina /»Narodna straža« broj 6 od 1927. godine.

⁷⁰ AD, FVŽDO, br. 1668 od 26. VI 1926; isto, br. 2809 od 19. X 1927; isto, br. 1032 od 9. IV 1922. — Jedan od uhapšenika bio je Ivan Buscariolli (Buškarjol) optant iz Blata. Ivan Buškarijol inače ranije Hrvat uhapšen je 1921. godine u Blatu radi špijunaže u korist Italije. U zatvoru je bio tri mjeseca odakle je pobjegao u Italiju. Ponovno je uhapšen u Bakru 1922. pod sumnjom da je špijun. Krivica mu nije dokazana. Uz pomoć talijanskog konzula u Dubrovniku traži od Kraljevine SHS odštetu.

⁷¹ Isto, br. 2127 iz 1927. (bez datuma).

⁷² Dragovan Sepić, Zemlja muka, Zagreb 1931, str. 8 do 18.

tajnik Molinari koji zajedno s Mihom Depolom ugnjetava narod Lastova, razvivši razgranatu mrežu špijuna. U jednom dopisu Kotarskog poglavarstva u Korčuli koje je upućeno velikom županu dubrovačke oblasti piše, da su talijanske vlasti uhapsile jednog Istranina koji je prilikom posjete prijatelju, u njegovoj kući zapjevao s njim pjesmu »Malena je Dalmadija«. List »Pobeda« iz Splita u broju 12 od veljače 1928. godine donosi vijest da je dvoje doseljenika na Lastovu istuklo jedno dijete koje je pjevalo hrvatsku pjesmu »Mila moja majko...« Uvečer su, kaže se, ti doseljenici -fašisti kamenicama napali kuću njezinog oca povicima »Smrt Jugoslavenima, van s njima s talijanskog otoka«.

Italija je bila zainteresirana i za naseljavanje Italijana na otok Lastovo. U svezi s tim, 1. ožujka 1926. godine dolazi na Lastovo Augusto della Posta di Civitella. Navedena se akcija nije realizirala. Na Lastovu se progone svi koji su bilo čime iskazivali svoje simpatije prema matici zemlji. Utvrđivali su im najčešće visoke poreze, niske cijene otkupa poljoprivrednih proizvoda i ostalo. No, i pored svega toga, prema izvještajima s Lastova, narod nije popuštao, čuvao je svoju nacionalnu, hrvatsku svijest.

Talijanska uprava na Lastovu nije ništa posebno poduzimala za gospodarski prosperitet otoka. I na Lastovu kao i na ostalim srednjedalmatinskim otocima u to vrijeme bile su teške gospodarske prilike prouzrokovane elementarnim nepogodama, bolešću vinove loze, poteškoćama u plasiranju poljoprivrednih proizvoda i ostalo. »Narodna svijest« u broju 18 od travnja 1925. godine prenosi vijest lista »Pučki prijatelj« iz Trsta u kojem između ostalog piše: »Mi Lastovci u slabom smo gospodarskom stanju. Novac u nam promijenili slabo i dali 28 lira za 100 kruna. Novac u našoj blagajni nijesu nam promijenili. Od poštanske štedionice ne čujemo glasa a tako bogme ni od ratnog zajma. Ali zato traže poreze na sve moguće i nemoguće stvari. Činovnici izmišljaju kako da upropaste ovaj siromašni narod«.

Lastovčani su bili nešto u povoljnijem položaju od stanovnika susjednih otoka jer su neke prehrambene artikle (šećer, riža, sol, šibice, kava) kupovali jeftinije ali su zato oskudjevali u mesu, mlijeku i drugim prehrambenim artiklima.

Lastovo nije imalo jaku vojnu utvrdu, često tamo nije bilo ni redovne vojske. Imalo je izvidničku stanicu »Glavica« s manjom posadom vojnika. Izvidnica je imala dalekozor koji je povećavao predmete i do 40 puta. (Tim dalekozorom mogao se prepoznati čovjek u Brni na otoku Korčuli). Lastovo je imalo hidroavionsku bazu i više ratnih brodova (torpiljarki), radio stanicu, općinu, karabinjersku stanicu, fašističku miliciju u kojoj su uglavnom bili domaći ljudi.

Lastovo je bio punkt u kojem su se nalazili mnogi politički emigranti iz Kraljevine SHS. Do njihove eventualne deportacije u Italiju živjeli su na Lastovu. Teško su s zapošljavali jer su zaposlenje tražili i Lastovčani koji su živjeli sve teže zbog već navedene gospodarske krize. Izgradnja ceste Lastovo — Lago apsorbirala je jedan dio nezaposlenog stanovništva otoka.⁷³ Talijanska vlada je 1927. godine izradila plan za revitalizaciju poljoprivrede na otoku Lastovu. Namjeravali su se obaviti popravci postojećih puteva, izgradnja čatrnja za rješavanje pitanja oskudice pitke vode, izgradnja korita za napajanje stoke i ostalo. Kotarsko poglavarstvo Korčula bojalo se da revitalizaciju poljoprivrede na otoku Lastovu ne postakne tamošnje težake

⁷³ AD, FVŽDO, br. 1004 od 14. IV 1927.

da to isto traže i od vlasti Kraljevine SHS i da ne poduzmu akcije pritiska na režim znajući da im se zbog nedostataka financijskih sredstava ne bi moglo udovoljiti.⁷⁴

Blizina otoka Lastova pružala je mogućnost stanovnicima otoka Korčule da s tog otoka prebacuje robu izbjegavanjem plaćanja carine. Činjenica da su neki prehrambeni proizvodi a i drugi proizvodi u Lastovu bili mnogo jeftiniji nego li na otoku Korčuli uvjetovala je pojavu uvoženja necarinjene robe u našu zemlju i njezinu prodaju po nižim cijenama. Pogođeni teškom gospodarskom krizom nekim stanovnicima otoka Korčule pružila se prilika da nedozvoljenom trgovinom steknu neku dobit kojom su se lakše prehranili da bi preživjeli. Pored pojedinaca koji su samostalno unosili neocarinjenu robu i prodavali postojale su i grupe švercera koje su imale svoje rukovodioce, prevozače, skrivače, kurire, špijune i falsifikatore. Krijumičari su bili povezani i s nekim utjecajnim osobama u državnoj upravi u Splitu i Dubrovniku koji su ih štitili.⁷⁵ Trgovalo se kavom, šećerom, rižom, sapunom, voskom, šivaćim koncem, žigicama, mirodijama, platnenom robom, petrolejem, cigaretama, papirom za cigarete, kremenjem, soli i ostalim proizvodima. U početku nije bilo kontrole krijumčarenja pa se šverc nesmetano razvijao. Šverceri su se obično noću barkama na vesla s korčulanskih uvala na južnom dijelu otoka prebacivali do Lastova. Šverc koji se nesmetano razvijao utjecao je na opadanje trgovine na otoku Korčuli gdje je zbog toga zamrla trgovina u mjesnim trgovinama. Inače do tada rentabilna parobrodarska linija Vela Luka — Split, zbog oskudnog prevoza robe postala je nerentabilna i deficitarna. Pristanište u Veloj Luci prije rata je bilo na petom mjestu u Dalmaciji, dvadesetih godina ovog stoljeća bilo je na posljednjem mjestu. Treba napomenuti da taj pod prometa uz šverc, prouzrokuje i teška gospodarska kriza.⁷⁶

Šverc se počinje obuzdavati od 1925. godine. Financijska se kontrola na otoku Korčuli bolje organizira i kompletira. Nabavljen je brzi brod zvan »Vuk Mandušić« koji je redovito krstarilo južnim dijelom obale otoka Korčule i Lastovskim kanalom spriječavajući krijumčare i njihovim nakannama.⁷⁷ Brzom brodu od 8 nautičkih milja nije bilo teško stići barke na vesla kojima su se šverceri prebacivali do Lastova (uglavnom noću). Šverceri su prilikom dolaska na Lastovo morali priložiti kauciju u iznosu od 200 lira kao zalag da će uvesti u istom iznos u poljoprivrednih proizvoda koje su inače morali prodavati u bescjenje. Najčešće su prodavali jaja, pršut, slanu ribu, ulje, vino i drvo. Krijumčare budno prate organi financijske kontrole i žandari. Žandarmerijske i financijske patrole redovito su obavljali kontrolu mogućih punktova iskrcavanja krijumčarene robe. Mnogi stanovnici otoka Korčule su zbog šverca bili osuđivani. Jedan od krijumčara bio je i Sardelić Ševro Marko koji se družio s blatskim komunistima. Krajem listopada

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto, br. 176 od 24. VII 1926.

⁷⁶ Isto, »Narodna svijest«, br. 29 od 21. VII 1926. piše da je uhvaćena jedna barka između Lumarde u krijumčarenju. Zaplijenjeno je robe u vrijednosti od 6000 dinara. Od krijumčara naplaćena je globa u iznosu od 4500 dinara.

⁷⁷ AD, FVŽDO od 13. X 1925. — U noći između 10/11. studenog 1925. brod »Vuk Mandušić« patrolirajući Lastovskim kanalom uhvatio je barku u kojoj su bili Farčić Božo pok. Petra, Berković Petar, pok. Lovre, Gavrančić Ivana Niko, Cetinić Dorol Franko, Šeparović Mate Ivanov, Surjan Bilac Kuzma (krijumčari iz Blata i Vele Luke). Zaplijenjeno im je bilo 700 kg soli, 100 kg šećera, 112 kutija šibica, 100 komada cigareta, 205 knjižice cigaret-papira i nešto manufakturne robe.

1925. presreli su ga organi financijske kontrole kad se s grupom Blačana vraćao s krijumčarenom robom s Lastova. U pokušaju bijega bio je ranjen a od zadobivenih rana je ubrzo umro. Njegovu smrt komunisti Blata iskoristili su za prosvjed protiv režima. Prilikom sahrane istaknuti blatski komunisti Cetinić Ivan Dorol rekao je slijedeće: »Dragi naš neprežaljeni Marko! Ti nam ideš s ovog svijeta. Ti si poginuo od krvničke razbojničke ruke. Mi ti ne možemo pomoći ali za tobom stoji avangarda. Ostaje naša liga i tvoji prijatelji koji se za tebe moraju osvetiti i osvetit će se.«⁷⁸

Opisujući teške prilike u Blatu i Veloj Luci »Novo doba« u broju 176 od 24. srpnja 1924. godine zaključuje slijedeće: »Prema podacima koje imamo pred sobom krijumčarenje između otoka Korčule i Lastova prelazi sve ono što bi netko mogao zamisliti i pretpostaviti. Ovaj kraj krijumčarenje je ispeklo više i gore no ma što drugo. Četiri petine zlata, srebra i ostalih dragocjenosti što se u Veloj Luci i Blatu nalaze odnose se u Lastovo tj. u Italiju i to predstavlja vrijednost od 10 do 20 milijuna dinara.

Otok Lastovo će u narednim godinama biti od posebnog interesa za Kraljevinu Srba Hrvata i Slovenaca, naročito kada Italija postaje središte ustaške emigracije. S druge pak strane zbog imperijalističke i iredentističke politike koju ona provodi prema našoj zemlji naročito od 1918. godine, otok Korčula postat će sve interesantnija za Kraljevinu Italiju. I preko ovog područja ukrašavat će se interesi tih dviju država.

Zaključak

Mir u Rapallu oneraspoložio je stanovništvo južne Dalmacije, uznemirio ih, i ojačao njihovo antitalijansko raspoloženje koje je na ovom području prezentno od ranije zbog konstatnih iredentističkih posezanja Italije za istočnom obalom Jadrana. Vrijedno je istaći da vladajući slojevi Kraljevine SHS u početku suzbijaju antitalijanska raspoloženja. Zabranjuju demonstracije i druge prosvjede protiv Italije ciljem da se tim postupcima ne izazoove moćniji susjed.

Kraljevina SHS poštivala je prava talijanske manjine, dozvoljavala joj vidove kulturne autonomije (škole, društva, veze s maticom zemljom). Međutim, treba napomenuti da se već od 1925. jugoslavenska vlast ne odnosi blagonaklono prema onima koji svojim postupcima prelaze dozvoljene okvire, naročito onda kada su se tim postupcima ponižavali nacionalni osjećaji domaćeg stanovništva i integritet jugoslavenske države. Antitalijansko raspoloženje ponovno jača od vremena donošenja Nettunskih konvencija, naročito u vrijeme njihove ratifikacije 1928. godine.

Pitanje odnosa prema Italiji povezivalo je sve političke snage južne Dalmacije. Stranačke suprotnosti u tom pitanju nisu se izražavale.

⁷⁸ AD, FVZDO, br. 2853 iz 1925. (bez datuma) i 2694 iz 1925. (bez datuma). Za održani govor Ivan Cetinić Dorol bio je osuđen na godinu dana zatvora. Osim Sardelić Marka, organi financijske kontrole uhitili su i druge krijumčare. Tako su u kolovozu 1927. uhitili Antuna Cetinić Petrisa težaka iz Blata koji je bio vojni bjegunac i koji je uz pomoć Antuna Grbina, talijanskog špijuna uspio pobjeći na Lastovo. Prilikom uhićenja u luci Prižba (nedaleko Blata na Korčuli) kod njega je pronađeno pismo Ante Grbina za Miha Depola. U pismu Grbin od Depola traži jednu bombu. Bomba mu je vjerojatno trebala za krivolov ribe. Petris je bio osuđen na šest mjeseci zatvora jer je sam sebi zadao ranu u nogu da izbjegne vojnu službu. (AD, FVZDO br. 1032 od 9. IV 1928. i 2809 od 19. X 1927.)

Riassunto

LA PACE DI RAPALLO E GLI AVVENIMENTI LEGATI ALL'APPLICAZIONE DELLA STESSA NELLA DALMAZIA MERIDIONALE

Franco Mirošević

La popolazione della Dalmazia meridionale non ha accettato le norme fissate dal trattato di Rapallo e non si è pacificata con gli avvenimenti che seguirono la firma del trattato. Nell'ambito delle trattative ha pubblicamente protestato contro le norme che venivano imposte dall'Italia. Assieme alle altre regioni della Dalmazia, della Croazia e del resto del paese ha espresso, mediante manifestazioni di protesta il proprio dissenso, criticando la politica di favoreggiamento verso l'Italia, il che significava strappare parte del territorio nazionale dalla terra d'origine. Consapevole della propria impotenza militare e politica nei confronti dell'Italia, il Regno dei Serbi Croati e Sloveni (SCS) desiderava mantenere buoni rapporti con la confinante Italia; intraprende perciò norme di repressione verso i movimenti di protesta adoperando in tal caso anche la forza armata. Per venir in aiuto alle popolazioni dei territori che vennero a far parte dell'Italia, grazie al trattato di Rapallo, si fonda la Società Letteraria Jugoslava organizzando una rete di sedi secondarie sparse lungo tutto il paese, tenendo conferenze varie, raccogliendo aiuti materiali, con l'intenzione di risvegliare il sentimento di appartenenza alla madre terra. Un ruolo simile era affidato alla guardia jugoslava che incitava alla necessità di rafforzare la potenza navale del paese affinché potessero fermare l'irruzione dell'irredentismo italiano proteso verso le nostre regioni.

In base al trattato fissato tra il Regno dei Serbi Croati e Sloveni e la Monarchia d'Italia, la minoranza italiana nelle nostre regioni organizzò con successo una propria rete di istituzioni scolastiche, di società culturali, biblioteche, ambienti in cui con piena libertà esprimeva la propria appartenenza alla terra d'origine. Il loro realizzarsi troppo manifesto spesse volte feriva i sentimenti nazionali del nostro popolo, sfociava perciò parecchie volte in incidenti veri e propri organizzati principalmente dall'ORJUN. Le attività delle società di cultura italiane erano indirizzate a propagare il legame culturale come pure quello politico con la madre terra. Il legame politico non è stato mai dichiarato apertamente, però esso veniva di regola esercitato di nascosto. La polizia vigilava attentamente il loro agire e ostacolava ogni tentativo di pubblica manifestazione di idee fasciste sul nostro territorio.

I contatti con Lastovo venivano mantenuti costantemente. Molti abitanti di Korčula andavano clandestinamente su Lastovo, procurando la merce libera dalle tasse doganali e vendendola poi di contrabbando. Vennero così

ad organizzarsi canali di contrabbando ben organizzati soppressi poi dal controllo delle finanze. La politica irredentista diretta verso la nostra costa influenza la stretta vigilanza degli avvenimenti su Lastovo. In tal senso vengono mandate su Lastovo persone di fiducia che hanno il compito di informare sulle condizioni su Lastovo e sulle eventuali intenzioni di procedere da Lastovo verso la nostra costa. Dall'altra parte si controlla con massima vigilanza tutte le persone che si dirigono da Lastovo e dall'Italia, affinché non possano far propaganda e raccogliere dati per i servizi segreti italiani. L'Italia esercitava su Lastovo una politica di sistematica denazionalizzazione della popolazione presente sull'isola. Vengono perseguitati tutti coloro che si oppongono a tale politica. Si trascura inoltre lo sviluppo economico che si trova in grave crisi, a Lastovo come pure in Dalmazia in genere. Il trattato di Rapallo e le convenzioni che ne seguirono, firmate con il Regno d'Italia, apportarono grandi ingiustizie alle popolazioni croate e slovene che mai le accettarono e a cui si opposero permanentemente.

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb